

Постатті

Figures

УДК 7.072.2(477)

ЗІНАЇДА ЛАШКУЛ І ВАЛЕНТИНА ТКАЧЕНКО: ДО ХАРАКТЕРИСТИКИ ПОВОЄННОГО ПОКОЛІННЯ АКАДЕМІЧНИХ МИСТЕЦТВОЗНАВЦІВ (з нагоди століття від дня народження) *

Ірина Ходак

У статті висвітлено наукову діяльність кандидаток мистецтвознавства Зінаїди Лашкул (1919–1998) і Валентини Ткаченко (1919–1993) у відділі образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. Основну увагу привернуто до підготовлених, але не виданих колективних праць відділу 1940–1950-х років.

Ключові слова: Зінаїда Лашкул, Валентина Ткаченко, відділ образотворчого мистецтва, бібліографія, словник художників, мистецька спадщина Шевченка.

The article covers scientific activities of Zinayida Lashkul (1919–1998) and Valentyna Tkachenko (1919–1993), both Ph.D. in Art Studies, at Fine Arts Department of the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology (NAS of Ukraine). The focus is at the prepared yet unpublished composite works of the Institute over the 1940s–1950s.

Keywords: Zinayida Lashkul, Valentyna Tkachenko, Fine Arts Department, bibliography, dictionary of artists, Taras Shevchenko's art heritage.

Цьогоріч виповнюється сто років від дня народження двох колишніх співробітниць відділу образотворчого мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України (далі – ІМФЕ) – Зінаїди Василівни Лашкул (1919–1998) і Валентини Яківни Ткаченко (у дівоцтві – Шпак) (1919–1993). У ситуації, коли бракує розвідок навіть про провідних мистецтвознавців, зміщення інтересу сучасної історіографії до осіб другого чи третього плану, вочевидь, багатьом видаватиметься щонайменше передчасним, проте поважна дата – щаслива нагода не лише скласти шану ювілярам, згадавши про їхній дослідницький доробок, але й охарактеризувати масштабні колективні проекти, підготовлені й тільки почасти видані відділом у 1940–1960-х роках, а разом більш рельєфно окреслити шляхи розвитку наукової дисципліни та антропологію академічного буття.

Поза рецензіями сучасників на праці З. Лашкул [36 ; 31 ; 21] і стислою, хоча й доволі інформативною біографічною довідкою про неї в «Енциклопедії сучасної України» [32], якій передувала стаття в біографічному довіднику «Мистецтво України» 1997 року, загальними відомостями про обох дослідниць, уміщеними в «Матеріалах до словника мистецтвознавців УРСР» [11] і енциклопедичному довіднику «Художники України» [43, с. 333, 542–543], у літературі донині можна було натрапити хіба що на факти відсотування їхніх імен, та й то поодинокі¹. Тож у пропонованій публікації вперше зроблено спробу систематизувати відомості про їхній науковий шлях у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ.

На перший погляд, доробок З. Лашкул і В. Ткаченко видається нашим сучасникам малоцікавим, особливо з огляду на наполегливі намагання деяких культуртрегерів вкотре ревізувати історію вітчизняного

* Роботу виконано в рамках програми «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (КПКВК 6541230).

мистецтва, цього разу суттєво знівелювавши, а то й викресливши з неї XIX ст. Якщо зануритися в бібліотечні каталоги, то В. Ткаченко фігуруватиме в них як авторка єдиної монографії, присвяченої творчості знаного художника-баталіста, ілюстратора, співавтора (разом із С. Васильківським і Д. Яворницьким) альбому «З української старовини», творця розписів у легендарному Полтавському губернському земстві, співця звитяг українського козацтва й баталій Червоної Армії в Криму М. Самокиша (1860–1944) (дод. 2, № 41), а З. Лашкул – як авторка двох монографій – про український советський плакат 1941–1945 років та творчість художника другої половини XIX ст. К. Трутовського (1826–1893) (дод. 1, № 22, 43). Більш обізнаний поціновувач мистецтва, чи, радше, фахівець-шевченкознавець зауважить, що обидві дослідниці підготували чимало коментарів до повоєнного десяти томного Повного зібрання творів Т. Шевченка, точніше, до 7–10 томів (дод. 1, № 19, 27, 29), за якими донині зберігається назва «мистецька спадщина» (власне, саме з такою назвою їх було видано водночас із Повним зібранням творів (дод. 1, № 20, 28, 30)). Певно, ще менше знайдеться тих, хто згадає про написані З. Лашкул і В. Ткаченко розділи в останньому томі шеститомної «Історії українського мистецтва», присвячені знову-таки мистецтву періоду війни, яку ще донедавна іменували Великою Вітчизняною, повоєнному плакату й сатиричному рисунку (З. Лашкул) (дод. 1, № 38, 39) та малярству 1940–1960-х років (В. Ткаченко у співавторстві з В. Афанасьєвим) (дод. 2, № 43), а також про вміщені в «Истории искусства народов СССР» матеріали про мистецтво періоду «громадянської війни та іноземної інтервенції» (З. Лашкул, В. Ткаченко) (дод. 2, № 44) і «Великої Вітчизняної війни» (З. Лашкул) (дод. 1, № 42). Здавалося б, маємо справу якщо не із середньостатистичною, то доволі типовою картиною для науковця-гуманітарія советської доби. Проте занурення в архіви відділу образотворчого мистецтва (від 2016 року – образотворчого та декоративно-прикладного мистецтв) ІМФЕ й декотрих його очільників (насам-

перед Б. Бутника-Сіверського в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського, далі – ІР НБУВ) суттєво розширює проблемно-тематичний спектр дослідницьких інтересів ювілярок, увиразнює його узалежнення від персоналій завідувачів відділу, котрі так чи інакше відображали ширші соціально-культурні й навіть політичні тенденції, та загальних ідеологічних трендів чи конкретних кампаній у вітчизняній гуманітаристиці.

В. Ткаченко і З. Лашкул належать до обпаленого війною покоління, котре прийшло в науку ще під час чи одразу після завершення Другої світової війни, коли у визволеному від фашистів Києві розгортав діяльність відділ образотворчого мистецтва, щойно створений (1942) у складі евакуйованого до Уфи Інституту народної творчості та мистецтв (від 1944 року – Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії, від 1964 року – ім. М. Т. Рильського, нині – ІМФЕ). На той час у підрозділі не було жодного мистецтвознавця – очолив його архітектор В. Заболотний, котрий, повернувшись з евакуації, зосередився на розбудові Української філії Академії архітектури СРСР, перетвореної 1945 року в самостійну Академію архітектури УРСР, що складалася з низки науково-дослідних інститутів, зокрема мистецтвознавчих [30]. Крім керівника, на початковому етапі у відділі образотворчого мистецтва Інституту народної творчості та мистецтв працювали художники О. Шовкуненко, К. Трохименко, М. Шаронов, І. Шульга і реставратор Л. Калениченко [26, с. 297], який ще в 1930-х роках уславився активною боротьбою з «антимарксистськими тенденціями» в українському мистецтвознавстві й музейництві [27]. Така ситуація науки без науковців була закономірним результатом репресивної політики влади, унаслідок чого було ліквідовано вищі школи та науково-дослідні установи, що опікувалися підготовкою мистецтвознавців, профільні академічні кафедри, заарештовано, заслано, знищено фізично або звільнено з роботи з офіційною заборонаю обіймати відповідні посади більшість поважних і молодих фахівців. Дехто з тих, кому вдалося пережити репресивний молох

ПОСТАТІ

1930-х, емігрував на Захід під час Другої світової війни. Серед мистецтвознавців, які залишилися в УРСР, по війні до наукової роботи зуміли повернутися одиниці, та й то їм доводилося обіймати скромні посади, раз у раз зазнавати нагінок за «український буржуазний націоналізм» і полишати улюблену працю «за власним бажанням». До наукових установ, зокрема академічних, прийшло нове покоління. Яким воно було? Навіть побіжне ознайомлення з біографіями З. Лашкул і В. Ткаченко виявляє чимало збігів, що дозволяють виокремити поколінні ознаки академічних мистецтвознавців перших повоєнних десятиліть.

З. Лашкул народилася 1 вересня 1919 року в м. Жмеринці (нині – районний центр у Вінницькій області). Її батько походив із селянської родини, до 1917 року працював робітником, згодом здобув фах інженера, а мати так і залишилася домогосподаркою [13, арк. 35 зв.]. У 1924 році дівчинка разом з батьками перебралася до Києва, де спочатку закінчила семирічну школу, потім – десятирічку [13, арк. 11], після чого вступила на російське відділення філологічного факультету Київського державного університету й у червні 1941 року – через тиждень після нападу Німеччини на СРСР – отримала диплом фахівчині за спеціальністю «російська мова та література» [12, арк. 14]. У липні разом із заводом, на якому працював батько, вона евакуювалася до м. Армавіра Краснодарського краю, де влаштувалася контролеркою у відділ технічного контролю на заводі «Армаліт». Улітку 1942 року Зінаїді Василівні довелося вдруге евакуюватися, цього разу до Нижньо-Ісетська Свердловської області (нині – у складі м. Єкатеринбурга, РФ), і впродовж року працювати вихователькою в дитячому садочку та ще рік – лаборанткою в хімічній лабораторії заводу «Насос». У серпні 1944 року З. Лашкул повернулася до Києва [13, арк. 11–11 зв.], де 11 вересня 1944 року обійняла посаду лаборантки відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ, а 1 вересня 1945 року – молодшої наукової співробітниці того ж підрозділу [13, арк. 1, 7].

В. Шпак народилася 1919 року в містечку Липовці (нині – місто, районний центр у

Вінницькій області). За рік батько дівчинки, котрий очолював районний відділ міліції, загинув, як сказано в її автобіографії, «у боротьбі з бандитизмом». У 1925 році матір Валентини направили навчатися на робітфак Вищого інституту народної освіти ім. М. Драгоманова (Київ). Так дівчинка опинилася в теперішній українській столиці, де 1934 року закінчила сім класів неповної середньої школи № 54 і продовжила навчання на тому самому робітфаку, що й мати, тоді вже Київського державного університету. У 1937 році вона вступила на філологічний факультет вишу, чотири курси якого встигла закінчити до початку війни. Як і З. Лашкул, В. Шпак подалася в евакуацію, щоправда, не в Росію, а до Узбекистану. Осівши в Ташкенті, вона з'ясувала, що в тамтешньому Середньоазійському державному університеті не було філологічного факультету, проте її зарахували на п'ятий курс історичного. У грудні 1941 року Валентина Яківна екстерном закінчила університет, отримавши диплом історикни. Упродовж восьми місяців працювала прогандисткою в евакогоспіталі № 4105 у ташкентському передмісті Ялангач, а восени 1942 року вступила до Московського архітектурного інституту, також евакуйованого до Ташкента, водночас викладала російську літературу в старших класах середньої школи. У 1943 році разом з ревакуйованим вишом вона переїхала до Москви, а 1945 року через родинні обставини повернулася до Києва, де продовжила навчання на архітектурному факультеті Київського державного художнього інституту, закінчивши його в травні 1947 року [14, арк. 6]. З 1 червня 1947 року В. Шпак була зарахована молодшою науковою співробітницею відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ [14, арк. 24 зв.].

Отже, ані З. Лашкул, ані В. Ткаченко не мали фахової мистецтвознавчої освіти, хіба що остання з них, навчаючись у Московському архітектурному та Київському художньому інститутах, прослухала курси лекцій з історії мистецтва. Їхнє становлення як мистецтвознавиць відбувалося безпосередньо у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ, який упродовж 1944–1955 років

очолював Б. Бутник-Сіверський, точніше, науковець понад десять років виконував обов'язки завідувача, яким його так і не призначили [19, с. 16–17]. Разом з іншими співробітниками «ідеологічного фронту» З. Лашкул і В. Ткаченко довелося пройти вишкіл у вечірньому університеті марксизму-ленінізму при Київському міськкомі КП(б)У (перша з дослідниць закінчила його 1949 року, а друга – 1950 року [13, арк. 23; 14, арк. 26]), хоча в одній з характеристик В. Ткаченко 1950 року, підписаній виконувачем обов'язків директора ІМФЕ А. Роміциним і секретарем партбюро Ф. Лавровим, наголошено, що в її науковій роботі «виявляється недостатнє знання марксистсько-ленінської теорії, відсутність систематичної роботи над підвищенням свого ідейно-політичного рівня» [14, арк. 25 зв.]².

Б. Бутник-Сіверський був чи не єдиним мистецтвознавцем, котрий працював у Всеукраїнській академії наук (далі – ВУАН) ще в 1920-х роках, щоправда, тоді його наукові інтереси оминали історію вітчизняного мистецтва (ба більше – відданий шмітівець перебував у жорсткій конфронтації з істориками українського мистецтва загалом і керівником академічної кафедри українського мистецтва академіком О. Новицьким зокрема) і концентрувалися на питаннях аутсайдерського й масово-агітаційного мистецтва [40]. Напередодні погрому ВУАН Б. Бутник-Сіверський подався геть з України – упродовж 1933–1938 років працював ученим секретарем одного з науково-дослідних інститутів Азербайджанської філії Всесоюзної академії наук у Баку (1933–1938), а 1939 року перебрався до Ленінграда, де, зокрема, улаштувався до Державної публічної бібліотеки ім. М. Салтикова-Щедріна (нині – Російська національна бібліотека). Улітку 1942 року його вивезли в стані дистрофії з блокадного Ленінграда. Після двох років, проведених в евакуації в Алтайському краї, Б. Бутник-Сіверський у липні 1944 року повернувся до Києва. Тут він не мав перспективи зустріти колишніх опонентів – одні, зацьковані, померли, інших розстріляли чи засудили до різних термінів позбавлення волі, дехто іммігрував під час буремних воєнних по-

дій. Тож, пропрацювавши місяць старшим науковим співробітником у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ, у середині серпня він очолив підрозділ [12, арк. 3].

Людина суворого методологічного вишколу, Б. Бутник-Сіверський, безперечно, усвідомлював стан тогочасного вітчизняного мистецтвознавства, тому запропонована ним програма діяльності відділу насамперед передбачала розгортання засадничих для кожної науки бібліографічних і біографічних досліджень (через ідеологеми доби про історіографічні, зрозуміло, тоді не йшлося).

Одним з перших масштабних колективних проектів відділу мала стати серія видань «Бібліографія українського образотворчого мистецтва». Як слушно наголошував Б. Бутник-Сіверський, з-поміж інших гуманітарних дисциплін історія образотворчого мистецтва була найгірше забезпечена науково-допоміжними виданнями, насамперед бібліографічними довідниками й покажчиками. Нагальність їх укладання зумовлювалася не лише прагненням систематизувати напрацювання попередників, але й тим, що основний масив відомостей про пам'ятки вітчизняного мистецтва припадав не на монографії, а на розлогий масив журнальних і газетних публікацій та хронікальних заміток. Саме розпорошені по малодоступних періодичних виданнях матеріали в повоєнний період стали чи не єдиним джерелом відомостей про пам'ятки, знищені в першій половині минулого століття (Б. Бутник-Сіверський апелював до подій Другої світової війни, хоча, зрозуміло, що величезний пласт культурної спадщини було знищено з ідеологічних міркувань, використано як будівельний матеріал, продано за кордон чи переплавлено заради карбування монет упродовж 1920–1930-х років) [5, арк. 1].

Прагнучи якнайшвидше удоступнити для фахівців результати своєї праці, у відділі ухвалили видавати бібліографічні напрацювання окремими випусками, присвяченими або певній темі, або групі однорідних журналів, або конкретному виданню, що містило достатньо публікацій з відповідної проблематики. Розпочати вирішили

ПОСТАТІ

не з мистецтвознавчих журналів, добре відомих дослідникам, а з видань ширшої тематики, де «історико-мистецький матеріал розсіяно між численними статтями та публікаціями самого різного характеру та змісту з інших галузей знання, навіть і тоді, коли до цих видань є друковані покажчики, оскільки останні і застаріли, і складено їх без урахування потреб мистецтвознавчої роботи» [5, арк. 2].

Кожен покажчик мав містити дві частини: 1) статті, публікації, нотатки; 2) рецензії. У свою чергу і перша, і друга частини поділялися на одинадцять підрозділів: 1) бібліографія; 2) наукові заклади; 3) музеї; 4) виставки; 5) статті загального змісту; 6) мистецько-археологічні пам'ятки; 7) архітектура; 8) малярство; 9) скульптура; 10) народне мистецтво й художня промисловість; 11) біографії, спогади, листування, некрологи. Цінність покажчиків полягала насамперед у тому, що упорядники не обмежилися суто мистецтвознавчими статтями – вони бібліографували найширше коло розвідок і нотаток археологічного, історичного, літературного, фольклорного, етнографічного характеру, у яких бодай було згадано про якісь мистецькі пам'ятки, мистців чи факти художнього життя. З огляду на це, їм довелося подати анотації до кожної позиції (за винятком тих випадків, коли назва публікації цілком розкривала її зміст), що в перспективі мало значно підвищити інформативний потенціал довідкових праць [5, арк. 3].

Упродовж першої половини 1945 року З. Лашкул, тоді ще лаборантка підрозділу, уклала бібліографічний покажчик «Українське образотворче мистецтво в журналі «Україна» та «Українському науковому збірнику» (1914–1932)» обсягом два з половиною друковані аркуші [13, арк. 12], що розглядався як перший випуск згаданої серії. На збереженому у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ рукописному примірнику із сигнатурою «На правах рукопису. Тільки для внутрішнього користування» стоїть резолюція Ф. Лаврова від 21 червня 1946 року: «Надрукувати три примірники» [9, арк. І]. Вочевидь, примірники для службового використання було видруковано,

принаймні один з машинописів відклався в особовому фонді Б. Бутника-Сіверського. Слід лише наголосити, що під час опрацювання фонду – через втрату титульного аркуша – покажчик помилково назвали «Бібліографія українського образотворчого мистецтва в журналі «Україна»», а його авторство безпідставно приписали Б. Бутнику-Сіверському [10].

Насправді завідувач відділу образотворчого мистецтва теж працював над серією видань «Бібліографія українського образотворчого мистецтва», але завершений ним восени 1945 року випуск мав назву «Українське мистецтво в «Киевской старине» та «Украине» (1882–1907)» (на титульному аркуші його авторизованого машинопису, як і на рукописному примірникові покажчика З. Лашкул, вказано, що це випуск 1) [3]. Утім, ані покажчик З. Лашкул, ані покажчик Б. Бутника-Сіверського не було видано. Вочевидь, цьому завадила чергова потужна кампанія боротьби з «українським буржуазним націоналізмом» і концепціями М. Грушевського, у лецата якої потрапив ІМФЕ загалом і відділ образотворчого мистецтва зокрема, головню у зв'язку з розгромною рецензією С. Раєвського на колективний «Короткий нарис історії українського мистецтва» (1947), одним з авторів якого був Б. Бутник-Сіверський [41, с. 269–270]. За рік до згаданої кампанії дослідницька тематика відділу зазнала суттєвих змін, що у свою чергу перервало роботу З. Лашкул з укладання наступного випуску серії «Бібліографія українського образотворчого мистецтва» – «Бібліографія українського образотворчого мистецтва в журналі «Исторический Вестник»», у процесі якої нею було переглянуто двісті п'ятдесят два журнали й укладено триста тридцять карток [13, арк. 12 зв.]. Так само безрезультатними виявилися спроби оприлюднити згадані покажчики в 1950–1960-х роках. Наприклад, Б. Бутник-Сіверський намагався видати свій покажчик 1956 року, прибравши з нього згадку про журнал «Україна» [4], а З. Лашкул – на висліді «хрущовської відлиги», що опосередковано засвідчує виправлення дати на обкладинці рукописного примірника з «1945» на «1965» рік [9, арк. І].

Від 1 жовтня 1946 року у зв'язку зі зміною тематики відділу З. Лашкул почала працювати над колективною темою – двотомним «Словником сучасних художників Радянської України» [13, арк. 12 зв.], що невдовзі трансформувався у чотири томний довідник «Художники Радянської України».

Ідея видання «Словника українських художників» зародилась у співробітників відділу образотворчого мистецтва ще в Уфі, а реальних абрисів набула після повернення до визволеної від фашистів української столиці. Якщо в евакуації підготовка такого великого проекту покладалася винятково на Л. Калениченка [26, с. 299], то в Києві над ним працювала авторська група чи, як тоді казали, бригада із трьох чоловік – старший науковий співробітник, кандидат історичних наук Б. Бутник-Сіверський (керівник групи), молодші наукові співробітниця В. Шпак (Ткаченко) і З. Лашкул.

Фахівці відділу чудово усвідомлювали, що підготовка словника вітчизняних художників – справа трудомістка, яка розтягнеться не на один рік і навіть не на одне десятиліття. Укладена ними впродовж кількох років (станом на 1948 рік) картотека персоналій, що працювали на мистецькій ниві впродовж шести століть (згідно із советською схемою, відлік української історії розпочинали із XIV ст.), нараховувала три з половиною тисячі імен і мала всі перспективи суттєвого доповнення та зростання. Отже, щоб не відкладати справу видання «Словника» на тривалий час – поки буде сформовано остаточний реєстр персоналій і зібрано відомості про них, ухвалили зрестися на цьому етапі намірів підготувати загальний словник за абетковим принципом, натомість вирішили «публікувати матеріял окремими томами, де прізвища художників будуть об'єднані часом спільної дії, певними хронологічними рамками» [7, арк. 1]. Для тогочасної ідеологічної парадигми цілком зрозуміло, що починати вирішили із сучасності, що декларувалась як найбільш важлива й актуальна доба³.

Оскільки Словник почали готувати під час Другої світової війни і намагалися видати за кілька років після її завершення, то саме цю свіжу й трагічну сторінку вважали

тоді своєрідним рубіконом або щонайменше винятковим етапом в історії країни та її мистецькому просторі. Тож у первісному варіанті до перших двох томів «ввійшли імена всіх тих українських радянських художників, які незалежно від фаху, віку та попереднього творчого досвіду й мистецького доробку, своєю творчістю допомагали в організації сил нашого народу на перемогу над німецько-фашистськими загарбниками, а тепер є активними учасниками мирного будівництва нашого соціалістичного господарства і нашої радянської соціалістичної культури» [7, арк. 2].

Визначивши хронологічні рамки видання, керівник авторської групи наголосив, що Словник не матиме всеохопного характеру, тобто до нього мали ввійти статті далеко не про всіх художників, котрі на час його укладання працювали на теренах УРСР. Сегрегація персоналій відбувалася не лише за творчою, а й за політичною ознакою – рівнем толерантності до системи, тобто до нього мали потрапити лише ті, «хто своєю творчою діяльністю встиг зарекомендувати себе і як радянський громадянин, і як майстер, твори якого ввійшли в скарбницю українського радянського мистецтва; разом з тим контингент художників обмежано тими, які відомі своїми роботами не лише в минулому, але продовжують творче працювати по сьогодні» [2, арк. 1].

У советській системі координат рівень творчої та громадянської зрілості мистця засвідчувало членство в Спілці радянських художників України. У повоєнні роки її лави нараховували п'ятсот сорок членів, проте лише близько двохсот з них удостоїлися честі бути включеними до видання. Реєстр відібраних персоналій авторській групі довелося узгоджувати із центральним правлінням Спілки, правліннями обласних організацій та місцевими уповноваженими. Хоча відділ образотворчого мистецтва застеріг за собою право додати до реєстру художників, про яких правління Спілки не мало достатніх відомостей, або вилучати з нього декотрих, рекомендованих правлінням Спілки, якщо вони заслуговували / не заслуговували на те [2, арк. 1–2].

ПОСТАТІ

Авторський колектив поставив перед собою доволі складне й певною мірою контроверсійне завдання – підготувати довідкове видання, яке б водночас задовольнило вимоги фахівця («кваліфікованого читача») і найширшого читачького загалу [2, арк. 2–3]. Зважаючи на це, працю мали написати легкою, доступною мовою, зберігши форму викладу, обов'язкову для всякого словника. Допомогти впоратися із завданням мала диференціація біографічної статті, структурні частини якої були розраховані на читача з різним ступенем підготовки [1, арк. 2–3].

Кожна біографічна стаття складалася з двох частин – біографічної довідки (мали видрукувати звичайним шрифтом) і довідкового апарату (мали видрукувати петитом / дрібнем, широко вживаним для набору довідково-енциклопедичним видань, часописів). До них обов'язково додавали портрет мистця, його автограф і хоча б одну репродукцію твору.

Для біографічної довідки було розроблено єдиний принцип викладення матеріалу. Згідно з первісним варіантом, на початку зазначали прізвище, ім'я та по батькові художника (заголовки статті, що виділявся жирним шрифтом), почесні урядові звання, його фах, день, місяць, рік і місце народження (за тогочасним адміністративним поділом). Після цього подавали відомості про соціальне походження, професію батьків мистця, за потреби – про його рід чи родину. У другому блоці біографічної довідки інформували про місцевість, у якій минуло дитинство конкретної особи, початкову й загальну освіту, а також про мистецький вишкіл, отриманий до вступу в середню чи вищу художню школу. Третій блок відвели для характеристики фахової освіти, включаючи роки навчання, точну назву навчального закладу й місце його розташування, перелік педагогів, впливу яких зазнав мистець. Четвертий блок присвячували творчій діяльності художника в усіх царинах, зокрема педагогічній, до 1941 року, п'ятий – його здобуткам під час війни 1941–1945 років, шостий – повоєнній діяльності.

Допоміжний апарат кожної статті, зважаючи на спеціалізацію художника (живописець, графік, скульптор, сценограф чи майстер народного мистецтва), мав увібрати такі відомості :

– перелік виставок, у яких брав участь мистець (поряд з назвою виставки, датою і місцем її проведення зазначали назву, дату, техніку виконання, розмір експонованого твору);

– перелік музеїв, галерей та інших місць, де зберігалися твори художника (також із зазначенням назви твору, дати його виконання тощо);

– для скульпторів-монументалістів наводили перелік скульптур, встановлених у різних містах, і нереалізованих, але затверджених до встановлення урядовими постановами, а для сценографів чи, як їх називали в Словнику, художників театру, – реалізованих вистав із зазначенням назви вистави, театру, у якій її було поставлено, місця його розташування;

– для графіків подавали окремо переліки робіт у книжковій графіці (повні назви творів та видань, у яких їх розміщено), у журнальній графіці (наводили назви, рік видання та число журналів), у газетній графіці (зазначали назви і рік видання газет), а також переліки плакатів або творів малих форм (листівок, лубків тощо);

– реєстр літературних, художніх, публіцистичних, наукових праць художника, опублікованих у книгах, журналах, газетах;

– реєстр монографій і статей, присвячених творчості мистця;

– реєстр монографій і статей, у яких згадано про доробок мистця;

– реєстр видань альбомного чи аркушевого характеру, у яких репродуковано твори мистця;

– реєстр загальних видань, у яких розміщено репродукції творів мистця [2, арк. 6–7].

Згодом структуру біографічної та особливо довідкової частин дещо відкоригували, зважаючи на рекомендації рецензентів, насамперед завідувача бібліотеки Державного Ермітажу (колишній Ленінград) О. Вольценбурга, який углядів у Словнику невідповідність, зайву деталізацію, переважаність матеріалу повтореннями, що утруднювало його використання з довідковою метою [8]. Скажімо, рецензент слушно

вважав, що бібліографічну частину можна суттєво скоротити (на третину від загального обсягу статті) без шкоди для видання, якщо поєднати в один підрозділ рубрики «бібліографія» та «репродукції», уникнувши зайвого повторення літературних джерел.

Отже, на початку йшлося про підготовку Словника у двох томах обсягом десять друкованих аркушів кожен. Перший з них (літери «А – К») планували подати наприкінці 1947 року, а другий (літери «Л – Я») – 1948 року [2, арк. 8]. Наступні томи Словника мали присвятити художникам, діяльність яких завершилася до Другої світової війни, точніше, до 1941 року [7, арк. 2]. В остаточному варіанті чотиритомного Словника (на той час – довідник «Художники Радянської України»), що його доповнювали ще на початку 1960-х років, превалювали саме ті художники, які активно працювали в роки Другої світової війни чи одразу після її завершення, тобто мистці, включені до першого – двотомного – проекту. Щоправда, дехто з майстрів старшого покоління помер ще під час підготовки двотомного варіанта, ще більше відійшло в засвіти за роки доопрацювання чотиритомного видання (наприклад, В. Аверін, Ю. Білостоцький, Б. Бланк, І. Бойченко, Є. Буковецький, Й. Дайц, А. Ерделі, К. Єлева, С. Прохоров, О. Стіліануді). Водночас реєстр персоналій поповнили мистці, які померли під час Другої світової війни (М. Бурачек, Л. Блох та ін.), а згодом до них долучили низку тих, чий земний шлях завершився до Другої світової війни (наприклад, Ф. Балавенський, П. Волокідін). Водночас в остаточному варіанті додали імена молодих митців, які за час роботи над Словником яскраво заявили про себе (наприклад, В. Бородай).

Особливість розглядуваного проекту полягала в тому, що до його підготовки було залучено чи не всю художню громадськість країни, автори налагодили безпосередні контакти з мистцями чи їхніми родинами, отримавши від них автобіографії, реєстри творів і виставок, світлини тощо, а також з бібліотечними та архівними установами. Оскільки відомості насамперед надавали самі художників, то З. Лашкул побувала в наукових відрядженнях у Львові (1946), де

збрала матеріали (включно з фоторепродукціями) про двадцять двох мистців, Ужгороді й Харкові (1947), де збагатилася відомостями про чотирнадцять мистців кожного міста. Другий напрям підготовчої роботи полягав в опрацюванні опублікованих джерел. Скажімо, наприкінці 1946 року дослідниця встигла опрацювати двадцять одну назву газет за сто тридцять вісім місяців і укласти тисячу сто двадцять дві картки. У 1947 році за результатами опрацювання сімдесяти двох каталогів художніх виставок уклала дві тисячі вісімсот вісімдесят чотири картки, за результатами опрацювання чотирьохсот чисел журналів, чотирьох монографій та комплектів газет за три роки – тисячу п'ятдесят вісім карток і зробила сто сорок п'ять сторінок виписок. Крім того, вона долучилася до укладання відділівського каталогу книжкової графіки, збагативши його на тисячу триста вісімнадцять карток [13, арк. 12 зв., 16].

У листопаді 1947 року З. Лашкул взялася за написання біографічних статей для першого тому Словника і до лютого наступного року (тобто впродовж трьох місяців) написала тридцять статей загальним обсягом вісім друкованих аркушів [13, арк. 16–16 зв.].

З лютого 1948 року дослідниця займалася підготовкою другого тому Словника, у зв'язку з чим її відрядили до Ленінграда, де в бібліотеці Державного російського музею та Публічної бібліотеки ім. М. Салтикова-Щедріна було опрацьовано сто п'ятдесят три каталоги художніх виставок і складено шістсот двадцять чотири картки, та до Харкова, де вдалося зібрати відомості про вісімнадцятьох художників та репродукції їхніх творів, й Одеси, що поповнило джерелознавчий арсенал матеріалами про двадцять три персоналії. У середині листопада 1948 року дійшла черга до написання біографічних статей для другого тому. Про інтенсивність роботи З. Лашкул можна судити хоча б з того, що впродовж 13–30 листопада вона написала вісім статей загальним обсягом два з половиною друковані аркуші [13, арк. 16 зв. –17].

Наприкінці 1957 року, оглядаючи наукові здобутки З. Лашкул за час роботи в

ПОСТАТІ

ІМФЕ, було констатовано, що для «Словника сучасних художників Радянської України» (довідника «Художники Радянської України») нею написано дев'яносто статей загальним обсягом двадцять п'ять друкованих аркушів [13, арк. 41]. Дослідниця уточнювала, що робота над виданням «Художники Радянської України» тривала впродовж останніх п'яти років, тобто поновилася 1952 року, оскільки перші два томи планували передати до видавництва 1958 року. На цьому етапі їй, як і іншим членам авторського колективу, довелося опрацювати додаткові літературні джерела, вносити правки, доповнювати, зважаючи на зауваження рецензентів, іменні покажчики та біографії художників, що ввійшли до перших двох томів тощо [13, арк. 44].

У 1947 році до підготовки Словника долучилася і В. Шпак, яка впродовж півтора року (до 1 грудня 1948 року) ознайомила з творами шістдесяти художників Києва, збрала їхні біографічні відомості, опрацювала двісті тридцять дев'ять каталогів виставок та п'ятсот вісімдесят чисел журналів, двісті чотири номерів газет, уклала п'ять тисяч дев'яносто вісім карток і зробила два друковані аркуші виписок. На основі зібраного матеріалу нею було написано тридцять шість біографічних статей для Словника загальним обсягом п'ять з половиною друкованих аркушів [14, арк. 13–13 зв.]. Під час атестації, що відбувалася восени 1951 року, комісія засвідчивши належний рівень наукової кваліфікації Валентини Яківни, зауважила, що обсяг текстів, написаних нею для розглядуваного видання зріс до тридцяти друкованих аркушів [14, арк. 21].

Опрацьовані матеріали Словника, що зберігаються у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ, дають підстави стверджувати, що З. Лашкул написала щонайменше сто шість статей, а В. Ткаченко – сто п'ять (авторство ще кількох статей наразі потребує уточнення), тобто їм разом належить не менше двохсот одинадцяти із двохсот сімдесяти восьми статей, що ввійшли до остаточного – чотиритомного – варіанта [6].

На жаль, Словник так і не було видано. На думку В. Афанасьєва, цьому завадили

максималістичні уявлення керівника проекту про характер наукової роботи, що «натикалися на досить скромні матеріальні і кадрові можливості, не розуміння з боку політичного керівництва» [19, с. 17]. Попри те, що довідкове видання є продуктом української непрості доби – 1940–1950-х років, що зумовила і добір персоналій, і особливості біографування, і мистецтвознавчі акценти та характеристики, воно не має аналогів у вітчизняному мистецькому словникарстві, головню щодо бібліографічної та почасти біографічної повноти. Тому навіть сьогодні – у разі виходу у світ – воно мало б чималий попит як серед науковців, так і серед колекціонерів, галеристів, аукціоністів.

Упродовж 1950-х – початку 1960-х років В. Ткаченко і З. Лашкул разом з іншими науковими співробітниками відділу образотворчого мистецтва й колегами з Державного музею Т. Г. Шевченка працювали над упорядкуванням сьомого – десятого томів Повного зібрання творів Т. Шевченка, присвячених пластичному доробку [14, арк. 35]. Ставлення до цього видання нині коливається від апологетики до нищівної критики, що увиразнила бурхлива дискусія, спричинена виходом у світ сьомого тому (першого з корпусу так званої мистецької спадщини) останнього – дванадцятитомного – Повного зібрання творів мистця⁴.

Звісно, робота над згаданими томами десяти томного зібрання аж ніяк не була піонерською, як на цьому неодноразово наполягав Б. Бутник-Сіверський: «Трудність і відповідальність цього завдання не лише в тому, що таке видання доводиться готувати вперше майже за 100 років від дня смерті геніального поета і не лише у великому обсязі цієї роботи, а головним чином в необхідності показати творче обличчя художника правдиво і з максимальною повнотою, в усьому багатстві та багатогранності» [23, с. 8]. Адже їхні упорядники користувалися укладеними О. Новицьким упродовж 1920-х – початку 1930-х років коментарями до восьмого тому Повного зібрання творів Т. Шевченка, видруковані матеріали якого 1934 року було знищено в одній з київських друкарень [39]. Водночас слід визнати, що авторським колективом томів «мистецької

спадщини» в 1950-х роках було проведено колосальну роботу. Розпочалася вона з опрацювання літературних джерел. Саме В. Ткаченко і З. Лашкул підготували розлогу бібліографію – зібравши відомості про кожен твір з найрізноманітніших джерел, вони сформували картотеку, що нараховувала понад чотири з половиною тисячі одиниць [22, с. 4]. На наступному етапі *de visu* було переглянуто всі відомі Шевченкові картини, малюнки, рисунки, що дозволило суттєво ревізувати корпус його образотворчої спадщини (умотивовано вилучити деякі твори, а деякі додати), а заодно уточнити назви, датування, техніку творів з відповідним обґрунтуванням. Недарма самі упорядники наголошували, що їхня робота мала суто науково-дослідний характер і вимагала фахових знань і досвіду.

Рівень заангажованості наших ювілярів до цієї колективної праці засвідчує головно кількість написаних ними коментарів. У чотирьох томах «мистецької спадщини» загалом було репродуковано й прокоментовано вісімсот тридцять п'ять збережених Шевченкових творів, а також описано двісті сімдесят вісім незнайдених і двісті п'ятдесят сім тих, що, як уважалося, помилково приписали художнику. Якщо покладатися на звіти дослідниць, то сто дев'яносто один коментар написала З. Лашкул і сто тридцять дев'ять – В. Ткаченко [13, арк. 41; 14, арк. 37], хоча у виданні їхнє авторство засвідчено до меншої кількості коментарів (сто п'ятдесят п'ять і вісімдесят сім відповідно). Крім того, обидві дослідниці або самостійно (четвертий том «мистецької спадщини» і десятий том Повного зібрання творів Т. Шевченка), або у співавторстві з І. Вериківською, Л. Внучковою, Є. Середою, Г. Паламарчук, Н. Прокопенко, В. Судак (решта три томи) уклали іменні покажчики, вичитували коректуру, монтували томи [14, арк. 37; 13, арк. 43].

У процесі роботи над виданням чи одразу після його виходу у світ вони опублікували кілька статей, скажімо, В. Ткаченко розглянула Шевченкові портрети діячів російської культури (дод. 1, № 16), а З. Лашкул проаналізувала один з альбомів мистця, датування якого вона розширила до 1839–

1843 років, а також інші малюнки, виконані під час приїздів в Україну, твори, присвячені Богданові Хмельницькому й місцям, пов'язаним з його діяльністю, плакатну шевченкіану (дод. 1, № 6, 7, 17, 33, 34, 33, 37). Публікації З. Лашкул, насамперед її рецензія на книжку «Живописна Україна» Тараса Шевченка» Л. Владича (дод. 1, № 32), засвідчують, що дослідження образотворчості національного генія науковці не припинили навіть після видання чотирьох томів «мистецької спадщини». Скажімо, Зінаїда Василівна зауважила, що автор слідом за упорядниками сьомого тому Повного зібрання творів Т. Шевченка ідентифікував краєвид «У Василівці» з населеним пунктом колишнього Миргородського повіту Полтавської губернії (на той час – с. Гоголеве Полтавської області), тоді як науковцям ІМФЕ під час експедиції 1962 року на Полтавщину вдалося з'ясувати, що Т. Шевченко змалював його в іншій Василівці – Семенівського району Полтавської області (у ХІХ ст. – Хорольського повіту Полтавської губернії).

Поза згаданими шевченкознавчими розвідками З. Лашкул і В. Ткаченко публікували небагато. Серед їхніх перших публікацій кінця 1940-х років – невеличкі ювілейні нариси про російських мистців у календарі-довіднику (дод. 1, № 1, 2; дод. 2, № 1, 2), а згодом – біографічні статті, здебільшого про українських художників, для «Большой советской энциклопедии» (дод. 1, № 4, 5; дод. 2, № 5–9) та «Української радянської енциклопедії» (дод. 1, № 8–13, 15, 16, 21, 23–26; дод. 2, № 17–25, 28–34), а також науково-популярні розвідки та рецензії в газетах і поодинокі статті у фахових журналах.

Тематично публікації В. Ткаченко поділяються на два основні напрями – народне мистецтво й художня промисловість, творчість живописців другої половини ХІХ – першої половини ХХ ст., насамперед М. Самокиша.

Вочевидь, саме проблематика народного мистецтва й художньої промисловості домінувала в її індивідуальних дослідницьких інтересах на першому етапі. Принаймні впродовж 1947–1948 років нею було опрацьовано матеріали для монографії «Ху-

ПОСТАТІ

дожня промисловість на Україні» (укладено п'ятсот бібліографічних карток, а під час перебування в Харкові зроблено виписки обсягом два друковані аркуші з п'ятдесяти трьох справ чотирьох фондів у Центральному державному архіві Жовтневої революції і соціалістичного будівництва УРСР) [14, арк. 13–13 зв.]. У 1950 році керівництво ІМФЕ констатувало, що Валентина Яківна почала працювати над дисертацією «Український радянський тематичний килим», зібравши відповідний матеріал [14, арк. 25]. Отже, не дивно, що вона рецензувала праці про майстрів та осередки народного мистецтва, зокрема, перші три книжки із серії «Українське народне декоративне мистецтво», видані 1953 року Інститутом художньої промисловості Академії архітектури УРСР. Високо оцінивши розвідки П. Мусієнка про І. Гончара, Й. Ахтьорова про М. Кищука та Є. Дмитрієвої про опішнянський гончарський осередок, дослідниця вказала на низку недоліків у висвітленні окремих періодів діяльності майстрів, неухвагу до технічної складової чи поверховість художнього аналізу творів, доповнила відомості про деякі аспекти творчості І. Гончара тощо (дод. 2, № 10). Глибоке занурення в розглядувану тематику засвідчує розлогий огляд ювілейної виставки українського народного декоративного мистецтва 1957 року, у якому поважне місце відведено тематичному килиму (дод. 2, № 13). Важливе значення мають хронікальні повідомлення В. Ткаченко про напрацювання відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ з історії народного мистецтва, до яких, безперечно, була причетна сама авторка. За її твердженням, у повоєнні роки відділ налагодив контакти з майстрами низки художньо-промислових осередків України, зокрема різьбярами з артілі «Гуцульщина» в Косові, майстрами декоративного розпису з Київщини та Дніпропетровщини, килимарства, київських художньо-керамічних заводів, нариси про яких увійшли до «Словника сучасних художників Радянської України». Упродовж 1947–1957 років у відділі було опрацьовано літературні й архівні джерела з різних питань розвитку народного мистецтва та художньої промисловості, зібрано мате-

ріали про український тематичний килим 1935–1947 років, сформовано фототеку творів, що експонувалися на виставках 1947–1957 років. З якихось причин В. Ткаченко не вдалося вповні реалізуватися в цій царині, їй лише довелося констатувати, що в середині 1950-х років відділ образотворчого мистецтва поповнився «кадрами з спеціальною мистецькою освітою і необхідним стажем виробничої і педагогічної роботи», (Ю. Лащук, К. Променицький⁵ та ін.), які працювали над низкою монографій про кераміку, дерев'яне різьблення, килимарство тощо (дод. 2, № 15).

Кілька газетних і журнальних статей В. Ткаченко присвятила героєві свого дисертаційного дослідження – М. Самокишу, зосередившись здебільшого на «українських» сторінках його творчості, зокрема, на композиціях з вітчизняної історії середини XVII ст. та використанні мотивів української орнаментики (дод. 2, № 11, 35). Крім того, вона детально прорецензувала вступну статтю Г. Портнова до альбому творів художника та монографію В. Яценка, видані 1954 року в Москві й Києві відповідно, та опублікувала в московському мистецтвознавчому журналі фрагменти спогадів М. Самокиша, що зберігалися в його особовому фонді в Харківському художньому музеї (дод. 2, № 12, 36).

Дещо осібно в доробку дослідниці стоїть велика газетна публікація 1952 року, присвячена огляду 11-ї Республіканської художньої виставки, точніше, проблемі висвітлення образу «дорогого геніального вождя», «кращого друга і соратника радянського народу» Й. Сталіна в експонованих там «монументально-епічних», «грандіозних розміром» живописних полотнах, серед яких – «Гімн любові народної» О. Шовкуненка, П. Білецького й І. Резника, «Клятва» В. Задорожного, «Ленін на III з'їзді комсомолу» В. Хитрикова, «Виступ товариша Сталіна на IV конференції КП(б)У в Харкові в 1920 році» К. Трохименка, В. Адамкевича й В. Чернікова, а також «М. Щорс на прийомі у В. Леніна» Г. Меліхова, «Й. Сталін з матір'ю» А. Казанцева та ін. (дод. 2, № 4). Здавалося б, відгомін давно минулих часів, але й нині не бракує «знавців»,

котрі не менш пафосно й улесливо вихваляють полотна, що увічнюють чергових владців або власний доробок сильних світу цього, щоб отримати чергові кар'єрні преференції.

Щодо З. Лашкул, то серед її газетних і журнальних статей виокремимо присвячені творчості І. Іжакевича (дод. 1, № 3, 31), над монографією про якого вона працювала від 1948 року [13, арк. 16 зв.–17], та політичному плакату. На відміну від дисертаційного дослідження, у статтях вона зверталася не лише до періоду 1941–1945 років, а й до сучасності, зокрема, активно відгукувалася на нові роботи художників-плакатистів, що експонувалися на виставках, присутньо аналізувала їх, докоряючи за недосконалість текстів, які повсякчас виявлялися «млявими, громіздкими, одноманітними, нерідко і стилістично кострубатими», нехтування взаємодією візуального образу й вербальної складової, низьку шрифтову культуру (дод. 1, № 36, 14).

Водночас із традиційними формами науково-популярної діяльності, упродовж 1954–1958 років З. Лашкул написала дев'ять сценаріїв фільмів, реалізованих Київською студією телебачення, обсяг кожного з яких становив п'ятнадцять–двадцять машинописних сторінок. Телесценарії було присвячено творчості І. Іжакевича (17 жовтня 1954 року), В. Верещагіна (22 січня 1955 року), С. Васильківського (16 березня 1955 року), І. Рєпіна (10 червня 1955 року), Кукриніксів (9 листопада 1955 року), В. Литвиненка (17 жовтня 1956 року), зв'язкам І. Рєпіна з Україною (26 грудня 1956 року), вітчизняному плакату 1941–1945 років (19 травня 1958 року) і Г. Світлицькому (5 серпня 1958 року) [13, арк. 42, 44, 46].

Окрім наукової роботи, обидві дослідниці брали активну участь у громадському житті ІМФЕ, зокрема, В. Ткаченко працювала профорганізаторкою групи мистецтвознавства, членкинею місцевому й редколегії інститутської стінгазети, упродовж 1952–1954 років виконувала обов'язки вченої секретарки відділу образотворчого мистецтва, а в 1952, 1953, 1956, 1957 роках періодично виконувала обов'язки вченої секретарки установи [14, арк. 36]. З. Лаш-

кул дев'ять років працювала вченою секретаркою відділу образотворчого мистецтва (1944–1953), п'ять років обиралася профорганізаторкою мистецької групи (1952–1956), очолювала осередок Червоного хреста, дитячу комісію тощо [13, арк. 42].

У 1960-х роках З. Лашкул і В. Ткаченко долучилися до підготовки Словника мистецтвознавців УРСР, проте, як засвідчують матеріали, спочатку розтиражовані для службового використання, а згодом опубліковані в одному з випусків «Українського мистецтвознавства», результати цього проекту виявилися надзвичайно скромними, порівняно з попередніми [11 ; 29]. Тут переважно було подано вкрай стислі відомості про сучасників, хоча не помітити, нехай лише спроб (віднотування прізвища, ім'я та по-батькові, років життя, часто помилкових, і кількох розвідок) легалізувати репресованих науковців також не можна.

Лише 1964 року, маючи за плечима два десятиліття досвіду роботи у відділі образотворчого мистецтва, З. Лашкул і В. Ткаченко захистили кандидатські дисертації. Перша з них присвятила її українському політичному плакату воєнної доби, друга – творчості М. Самокиша [28 ; 37]. Обидва дисертаційні дослідження ще до захисту було апробовано у вигляді монографій, виданих у Києві й Москві російською мовою (дод. 1, № 22; дод. 2, № 41), яка від початку 1950-х років превалювала в ІМФЕ, принаймні в офіційному діловодстві.

Монографія і дисертація З. Лашкул, присвячені вітчизняному плакату воєнного періоду, попри виразне ідеологічне спрямування, нині цінні з огляду на проведену джерелознавчу роботу. Коли авторка брала за студіювання згаданої проблематики, фронтіві плакати становили чималу рідкість – частина збереглася в ескізах чи репродукціях поганої якості, а про більшість було відомо хіба що з літературних джерел, головно преси чи повідомлень Совінформбюро, а також спогадів художників. І все ж наполегливій дослідниці вдалося лише *de visu* описати чотириста сорок сім плакатів, додавши покажчики їхніх творців (художників і авторів текстів), видавництва і місць видання.

ПОСТАТІ

Захищена В. Ткаченко під науковим керівництвом Я. Затенацького дисертація, попри акцентування уваги на темі «народної революційної героїки» та неминучі ідеологічні штампи, є сумлінним, опертим на розгалужену архівну базу, висвітленням творчого шляху М. Самокиша, у якому важливе місце відведено його українській складовій – від становлення на Чернігівщині й Волині, належності до українського земляцтва під час навчання в Петербурзькій академії мистецтв до участі в знакових проектах 1900–1910-х років (альбоми «3 української старовини», «Мотиви українського орнаменту», розписи Полтавського губернського земства) та створених у 1920–1930-х роках полотен на теми з історії національно-визвольної боротьби XVII ст., щедро проілюстрованої вітчизняної класики. На особливу увагу заслуговують уміщені в дисертації додатки: 1) реєстр понад півтори тисячі творів художника – і тих, що зберігалися в музеях Києва, Харкова, Полтави, Сімферополя, Севастополя, Москви, Ленінграда, і відомих лише за репродукціями чи ілюстрованими виданнями; 2) перелік виставок, на яких експонувалися роботи М. Самокиша.

12 вересня 1964 року Вища атестаційна комісія Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР на підставі ухвали об'єднаної ради суспільних наук АН УРСР від 16 квітня 1964 року видала В. Ткаченко диплом кандидати мистецтвознавства [14, арк. 59]. Ця подія не лише підвищила соціальний статус науковиці, але й сприяла покращенню фінансового становища, адже з 12 жовтня 1964 року їй майже вдвічі підвищили платню – до 175 крб. 28 вересня 1965 року тимчасово – до оголошення конкурсу – В. Ткаченко перевели на посаду старшої наукової співробітниці з окладом 230 крб., а 2 листопада, враховуючи, що вона пропрацювала в Інституті понад десять років, встановили зарплату 250 крб. [14, арк. 60, 64, 63]. Проте 22 листопада 1965 року конкурсна комісія ІМФЕ, розглянувши заяву дослідниці щодо участі в конкурсі на заміщення вакантної посади старшої наукової співробітниці відділу образотворчого мистецтва, ухвалила не реко-

мендувати її вченій раді на згадану посаду, оскільки вона подала заяву про звільнення за власним бажанням [14, арк. 64]. Наступного дня В. Ткаченко звільнили з роботи [14, арк. 66]. Хоча вона продовжила працю в Науково-дослідному інституті педагогіки УРСР [11], за спогадами колишніх співробітників відділу образотворчого мистецтва, Валентина Яківна в другій половині 1960-х – 1970-х роках, попри важку недугу, часто була в ІМФЕ, написала згадані розділи до «Історії українського мистецтва» та «Искусства народов СССР», рецензувала праці молодих колег, долучалася до обговорення нагальних питань. Як засвідчують спогади її чоловіка – гідрогеолога, кандидата геологічних наук, одного з організаторів гідрогеологічної станції «Феофанія» Кузьми Дем'яновича Ткаченка, з можливістю ознайомлення з якими завдячуємо його колегам з Інституту геологічних наук НАН України, померла дослідниця 1993 року [15].

3. Лашкул отримала диплом кандидати мистецтвознавства 16 червня 1965 року згідно з рішенням Вищої атестаційної комісії Міністерства вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, що ґрунтувалося на ухвалі об'єднаної ради суспільних наук АН УРСР від 21 травня 1964 року [13, арк. 62]. Як і В. Ткаченко, їй одразу підвищили платню, невдовзі вона обійняла посаду старшої наукової співробітниці, а 9 вересня 1971 року президія АН УРСР затвердила дослідницю у званні старшої наукової співробітниці за спеціальністю 17823 – «образотворче мистецтво» [13, арк. 63, 96]. З 28 вересня конкурсна комісія пролонгувала її перебування на посаді старшої наукової співробітниці відділу образотворчого мистецтва на наступні п'ять років [13, арк. 98]. Проте до кінця цього терміну вона не допрацювала – зважаючи на академічну атмосферу, як тільки досягла пенсійного віку, подала заяву про звільнення «за власним бажанням». 1 жовтня 1974 року З. Лашкул звільнили із займаної посади у відділі образотворчого мистецтва ІМФЕ у зв'язку з виходом на пенсію [13, арк. 99]. М. Селівачов писав, що Зінаїді Василівні неодноразово пропонували повернутися у відділ, але вона категорично відмовлялася, стверджуючи, що

нарешті відчула «всю повноту життя, насолоджується співом пташок, споглядає біг хмар і цвітіння рослин» [34, с. 231].

У рік звільнення з ІМФЕ дослідниця випустила у світ свою останню індивідуальну монографію, присвячену творчості К. Трутовського – знаного майстра, якого традиційно зараховують до кола послідовників Т. Шевченка (дод. 1, № 43). Вона аж ніяк не була піонеркою в осягненні обраної теми. Про мистця чимало й цікаво писали і за його життя, і після смерті сучасники, зокрема Ф. Булгаков, М. Шугуров, О. Новицький. У 1920-х роках його творчість опинилася в епіцентрі дослідницьких інтересів співробітниці художнього відділу Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка Аделаїди Артюхової (Артюхової-Іванової), якій до того ж завдячуємо тим, що в згаданому закладі було сконцентровано значну частину його творів. Доля цієї представниці молодшого покоління мистецтвознавців, точніше, мистецтвознавиць, котре яскраво заявило про себе в 1920-ті роки, а на початку 1930-х років було репресоване, наразі залишається остаточно не з'ясованою [42, с. 382]. До арешту А. Артюхова встигла опублікувати три статті й монографічну розвідку про К. Трутовського, що побачила світ 1931 року в легендарній серії «Українське мистецтво» видавництва «Рух» [16–18; 38]. Жодне із цих досліджень не потрапило до бібліографії питання, розміщеної в монографії З. Лашкул, хіба в передмові авторка згадала про два з них, наголосивши, що, попри цінний фактичний матеріал, вони хибують на вульгарний соціологізм. Особливо перепало А. Артюховій за замовчування соціальної суті творів К. Трутовського, за опуси про романтичну ідеалізацію та поверхове замилювання етнографічністю, негативну оцінку зв'язків мистця з передвижниками. Натомість позитивно було оцінено книжечки-метелики (З. Лашкул назвала їх «серйозними брошурами») А. Верещагіної та Л. Міляєвої (вони з'явилися 1955 року в Москві та Києві відповідно), у яких «зроблена правильна оцінка загального вкладу Трутовського в розвиток українського і російського мистецтва» (дод. 1, № 43).

Монографію З. Лашкул, що поєднує життєпис художника з характеристикою його доробку в малярстві, станковій і книжковій графіці, написано з використанням широкого кола опублікованих і архівних джерел, зокрема мемуарів та епістолярію мистця, що відклалися в московських і ленінградських архівах. Проте мистецтвознавчий аналіз і конкретні характеристики навряд чи задовольнять сучасного читача, адже авторка априорі виходила з настанов щодо соціального пафосу й викривальної спрямованості його творів, радикального розриву з академічними традиціями, утвердження критичного реалізму в українському мистецтві тощо, унаслідок чого стильова домінанта творчості героя виявилася суттєво спотвореною.

Вагомим внеском З. Лашкул в архівування доробку К. Трутовського слід визнати поданий наприкінці монографії реєстр його творів. Хоча дослідниця вважала, що укладений нею перелік не може претендувати на вичерпну повноту, їй вдалося віднотувати понад тисячу сто робіт, як тих, що зберігалися в державних музеях і приватних колекціях, так і згаданих в публікаціях сучасників, репродукованих в різних виданнях, означених у каталогах чи оглядах виставок (дод. 1, № 43).

Історія вітчизняного мистецтвознавства – дисципліна відносно мало опрацьована і, хоч як дивно, більш ранні її етапи, зокрема 1920-ті роки, нині вимальовуються виразніше, ніж 1940–1960-ті. Амбіції колег часто призводили до применшення доробку сучасників, а подальші соціально-політичні зрушення мимоволі накладали тавро забуття на розроблювану ними тематику, відбираючи шанс зібрати відповідні відомості та архіви від безпосередніх носіїв наукового знання. Неупереджене прочитання напрацювань З. Лашкул і В. Ткаченко, з одного боку, засвідчує, наскільки примітивними виявляються стереотипні уявлення про шляхи розвитку мистецтвознавства того чи іншого періоду, коли на нього сліпо накладають матрицю епохи. З другого боку, у контексті сучасних дискусій щодо долі вітчизняної гуманітаристики воно увиразнює роль і місце джерелознавчих студій у

ПОСТАТІ

мистецтвознавстві, які залишаються непідвладними часові.

Перспективи дослідження проблеми пов'язані з виявленням, опрацюванням та введенням у науковий обіг досліджень академічних мистецтвознавців повоєнної доби, насамперед неопублікованих з ідеологічних мотивів праць, що дозволить більш рельєфно охарактеризувати історію наукової дисципліни загалом і в структурі Національної академії наук України зокрема.

Примітки

¹ Насамперед ідеться про статті, що висвітлювали перебіг підготовки колективних праць, до написання яких долучилися мистецтвознавиці (наприклад, див. статтю Б. Бутника-Сіверського [23, с. 11, 12]), та рецензії на них (приміром, К. Променицького, Л. Владича, О. Сидорова [33; 25; 35]). Серед наступників слід виокремити С. Білоконя, котрий, окреслюючи шляхи інституціоналізації українського мистецтвознавства, згадав про З. Лашкул і В. Ткаченко серед нечисленних фахівців, що 1970 року мали науковий ступінь кандидата мистецтвознавства [20, с. 28].

² Роміцин Андрій Артамонович (1909–1990) – кінознавець. Кандидат мистецтвознавства (1949). В ІМФЕ працював від 1948 року, зокрема в 1962–

1972 роках завідував відділом кіно. Лавров Федір Іванович (1903–1980) – фольклорист. Кандидат філологічних наук (1943). З перервами працював в ІМФЕ впродовж 1938–1963 років, зокрема, обіймав посади заступника директора (1938–1941, 1946–1948), завідувача відділів етнографії (1950–1952) і фольклору (1952–1962).

³ У початковому варіанті передмови було зазначено, що «для перших двох томів підготовленого нами Словника обрали такі два періоди: період Великої Вітчизняної війни та післявоєнний період» [7, арк. 1].

⁴ Скажімо, І. Вериківська, якій судилося долучитися до підготовки і десяти томного, і дванадцятитомного Повного зібрання творів Т. Шевченка, наполягала, що «упродовж десятиліть видання залишалося й еталонним, і водночас генеруючим подальшу дослідницьку активність» [24], а В. Яцюк нарікав на те, що упорядники десяти томного повоєнного зібрання «перебували в шорах тодішньої ідеології» й до того ж некоректно використали напрацювання попередників, насамперед матеріали восьмого тому так званого ефремовського Повного зібрання творів Т. Шевченка: «<...> вцілілими примірниками тодішні укладачі коментарів скористалися сповна, подеколи просто списали наукову інформацію, щоправда, без жодних покликів на джерело» [44].

⁵ Променицький Костянтин Костянтинович (1928–1975) – мистецтвознавець, дослідник українського дерев'яного різьблення. Кандидат мистецтвознавства (1959). Лашук Юрій Пилипович (1922–2003) – мистецтвознавець, дослідник української кераміки. Доктор мистецтвознавства (1974).

Додаток 1

Основні опубліковані праці Зінаїди Лашкул

1. Лашкул З. Ф. І. Васильєв (75 років з дня смерті). *Календар-довідник на 1948 рік*. [Київ] : Укр. вид-во політ. л-ри, 1948. С. 148.
2. Лашкул З. І. І. Шишкін (50 років з дня смерті). *Календар-довідник на 1948 рік*. [Київ] : Укр. вид-во політ. л-ри, 1948. С. 148.
3. Лашкул З. Видатний художник. *Київська правда*. 1949. 19 лют.
4. Лашкул З. Буковецкий, Евгений Иосифович. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1952. Т. 6 : Бошотани – Вариолит. С. 248.
5. Лашкул З. Ижакевич, Иван Сидорович. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1952. Т. 6 : Бошотани – Вариолит. С. 346–347.
6. Лашкул З. Тарас Шевченко у мистецтві плаката. *Мистецтво*. 1957. № 2. С. 15–17.
7. Лашкул З. В. Богдан Хмельницький і місця його діяльності в мистецькій спадщині Т. Г. Шевченка. *Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка. (Матеріали, присвячені дослідженню творчості Шевченка-художника)*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. Вип. 1. С. 81–90.
8. Лашкул З. Воробйов Максим Никифорович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 13.
9. Лашкул З. Гебус-Баранецька Стефанія Мефодіївна. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 157.
10. Лашкул З. Гельман Макс Ісакович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 173.

ІРИНА ХОДАК. ЗІНАІДА ЛАШКУЛ І ВАЛЕНТИНА ТКАЧЕНКО...

11. Лашкул З. Глюк Гаврило Мартинович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 310.
12. Лашкул З. Горобець Павло Матвійович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 377–378.
13. Лашкул З. Греченко Василь Миколайович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 442.
14. Лашкул З. У спільній праці поета і художника. *Літературна Україна*. 1960. 23 груд.
15. Лашкул З. Едуардс (Едвард) Борис Васильович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1961. Т. 4 : Данте – Ешелон. С. 395–396.
16. Лашкул З. Ківшенко Олексій Данилович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1961. Т. 6 : Італія – Колізія. С. 415.
17. Лашкул З. Шевченко в українському плакаті. *Робітнича газета*. 1961. 22 лют.
18. Гутянський С. К., Лашкул З. В. Радянський політичний плакат. *Український історичний журнал*. 1961. № 5. С. 139–141.
19. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Державний музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 7 : Живопис, графіка, 1830–1847. Кн. 1. XVI с., 153 іл., 64 с. ; Кн. 2. 92 іл., 110 с. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].
20. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознав., фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касіян]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 1 : Живопис, графіка, 1830–1847. Кн. 1. XXXIV, [II], 62, [1] с., [153] арк. репрод. ; Кн. 2. 108, [2] с., [193] арк. репрод. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].
21. Лашкул З. Красицький Фотій Степанович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 7 : Коліївщина – Ланчин. С. 331.
22. Лашкул З. В. Украинский советский плакат в годы Великой Отечественной войны (1941–1945) / Акад. наук УССР, Ин-т искусствоведения, фольклора и этнографии. Киев : Изд-во АН УССР, 1962. 175 с. : ил.
23. Лашкул З. Платонов Харитон Платонович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 11 : Патріотизм – Прянощі. С. 244.
24. Лашкул З. Сєряков Лаврентій Авксентійович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 13 : Світлякові – Сподумен. С. 106.
25. Лашкул З. Соколов Іван Іванович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 13 : Світлякові – Сподумен. С. 296–297.
26. Лашкул З. Сошенко Іван Максимович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 13 : Світлякові – Сподумен. С. 359.
27. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 8 : Живопис, графіка, 1847–1850. VIII с., 193 іл., 98 с. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].
28. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касіян]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 2 : Живопис, графіка, 1847–1850. 94, [4] с., [193] арк. репрод. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].
29. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Державний музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 10 : Живопис, графіка, 1857–1861. X с., 129 іл., 176 с. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].

ПОСТАТІ

30. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касіян]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 4 : Живопис, графіка, 1857–1861. 174 с., [129] арк. репрод. [З. В. Лашкул – авторка коментарів].
31. Лашкул З. В. Історична тематика в творчості І. С. Їжакевича. (До 100-річчя з дня народження). *Український історичний журнал*. 1964. № 1. С. 127–128.
32. Лашкул З. Немеркнучі образи. *Літературна газета*. 1964. 28 лют.
33. Лашкул З. «Краше... всей Италии». *Радянська культура*. 1964. 21 трав.
34. Лашкул З. В. З життя рідного народу (По сторінках альбому Шевченка-художника. *Народна творчість та етнографія*. 1964. № 4. С. 53–58.
35. Лашкул З. В. Украинский советский плакат в годы Великой Отечественной войны (1941–1945) : автореф. дисс. ... канд. искусствовед. / АН УССР, Секция общественных наук. Киев, 1964. 19 с.
36. Лашкул З. Зброя нищівного удару. *Літературна Україна*. 1965. 7 трав.
37. Лашкул З. Олівець Шевченка. *Наука і життя*. 1965. № 3. С. 49–51.
38. Лашкул З. В. Мистецтво в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945). *Історія українського мистецтва* : в 6 т. / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР ; голов. редкол. : М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. Т. 6 / ред. т. : Ю. Я. Турченко (відп. ред.), Б. С. Бутник-Сіверський, М. С. Коломієць. С. 15–59.
39. Лашкул З. В. Плакат, сатиричний малюнок (1946–1967 роки). *Історія українського мистецтва* : в 6 т. / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР ; голов. редкол. : М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. Т. 6 / ред. т. : Ю. Я. Турченко (відп. ред.), Б. С. Бутник-Сіверський, М. С. Коломієць. С. 268–280.
40. Матеріали до словника мистецтвознавців УРСР / упоряд.: Н. Ю. Асеева, Ю. А. Варварецький, І. М. Кравець, З. В. Лашкул [та ін.] ; відп. ред. Ю. Я. Турченко. *Українське мистецтвознавство*. Київ, 1970. Вип. 4. С. 96–127.
41. Ткаченко В., Лашкул З. Искусство периода иностранной интервенции и гражданской войны. *История искусства народов СССР*. Москва : Изобразит. искусство, 1972. Т. 7 : Искусство народов СССР от Великой Октябрьской социалистической революции до 1941 г. С. 183–186.
42. Лашкул З. Искусство Украинской Советской Социалистической Республики [Искусство в годы Великой Отечественной войны]. *История искусства народов СССР*. Москва : Изобразит. иск-во, 1977. Т. 8 : Искусство народов СССР в период Великой Отечественной войны и до конца 1950-х годов / под ред. Б. В. Веймарна. С. 167–170.
43. Лашкул З. В. К. О. Трутовський. Життя і творчість / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. Київ : Наук. думка, 1974. 230 с. : іл.

Додаток 2

Основні опубліковані праці Валентини Ткаченко (Шпак)

1. Шпак В. В. М. Васнецов (100 років з дня народження). *Календар-довідник на 1948 рік*. [Київ] : Укр. вид-во політ. л-ри, 1948. С. 149.
2. Шпак В. В. І. Суріков (100 років з дня народження). *Календар-довідник на 1948 рік*. [Київ] : Укр. вид-во політ. л-ри, 1948. С. 148.
3. Шпак В. Видатний український художник-реаліст (до 110-річчя з дня народження В. Д. Орловського). *Радянське мистецтво*. 1952. 13 серп.

4. Шпак В. Велична тема нашого мистецтва. *Радянське мистецтво*. 1952. 14 груд.
5. Шпак В. Гончар, Иван Тарасович. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1952. Т. 12 : Голубянки – Гродовка. С. 60.
6. Шпак В. Килим. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1953. Т. 20 : Кандидат – Кинескоп. С. 619.
7. Шпак В. Крищенцы (Кришенцы). *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1953. Т. 23 : Корзинка – Куконор. С. 445.
8. Шпак В. Кролевец. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1953. Т. 23 : Корзинка – Куконор. С. 476.
9. Шпак В. Косов. *Большая советская энциклопедия*. 2-е изд. Москва : Большая советская энциклопедия, 1953. Т. 23 : Корзинка – Куконор. С. 115.
10. Шпак В. Майстри народного мистецтва. *Радянське мистецтво*. 1953. 1 лип.
11. Шпак В. Видатний художник-баталіст. *Радянське мистецтво*. 1954. 24 берез.
12. Шпак В. Нові книги про художника М. С. Самокиша. *Радянська культура*. 1955. 19 січ.
13. Ткаченко В. Я. Декоративне мистецтво українського народу. (Ювілейна виставка до 40-річчя Жовтня). *Народна творчість та етнографія*. 1955. № 1. С. 100–110.
14. Ткаченко В. Майстер батального живопису. *Україна*. 1957. № 18.
15. Ткаченко В. Праці з українського народного мистецтва. *Народна творчість та етнографія*. 1959. № 2. С. 65–66.
16. Шпак В. Я. Портрети видатних діячів російської культури у творчості Т. Г. Шевченка. *Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка. (Матеріали, присвячені дослідженню творчості Шевченка-художника)*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. Вип. 1. С. 110–113.
17. Ткаченко В. Борисовець Валентин Павлович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 2 : Богуслав – Волочиськ. С. 45.
18. Ткаченко В. Бялиницький-Біруля Вітольд Каєтанович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 2 : Богуслав – Волочиськ. С. 186.
19. Ткаченко В. Верещагін Василь Васильович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 2 : Богуслав – Волочиськ. С. 312–313.
20. Ткаченко В. Візантія (образотворче мистецтво). *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 2 : Богуслав – Волочиськ. С. 442.
21. Ткаченко В. Вучетич Євген Вікторович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 62.
22. Ткаченко В. Глущенко Пелагея Іванівна. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 310.
23. Ткаченко В. Головка Дмитро Федорович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 333.
24. Ткаченко В. Греков Митрофан Борисович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1960. Т. 3 : Волочіння – Данія. С. 425.
25. Ткаченко В. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук Української РСР. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1961. Т. 5 : Є – Італіки. С. 465.
26. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Державний музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 7 : Живопис, графіка, 1830–1847. Кн. 1. XVI с., 153 іл., 64 с.; Кн. 2. 92 іл., 110 с. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].
27. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касянін]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961. Т. 1 : Живопис, графіка, 1830–1847. Кн. 1. XXXIV, [II], 62, [1] с., [153] арк. репрод. ; Кн. 2. 108, [2] с., [193] арк. репрод. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].

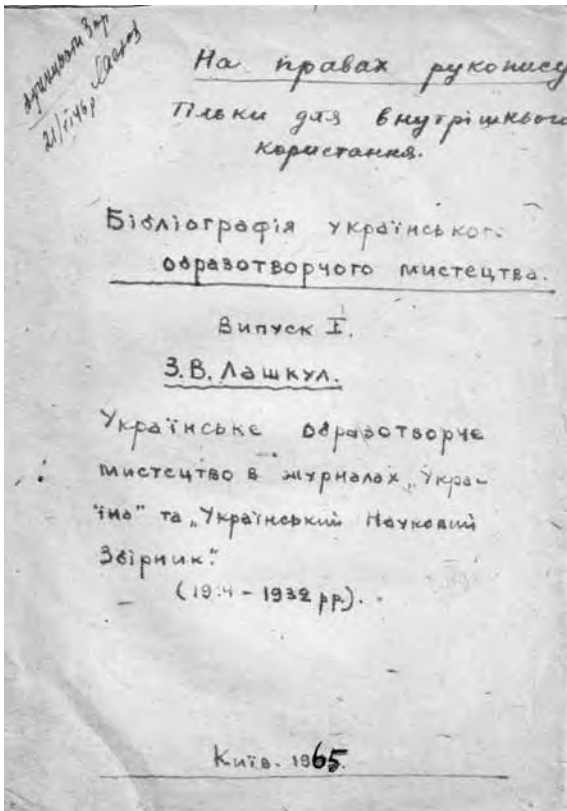
ПОСТАТІ

28. Ткаченко В. Крайнів Данило Карпович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 7 : Коліївщина – Ланчин. С. 322–323.
29. Ткаченко В. Макушенко (Макуха-Макушенко) Іван Семенович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 8 : Лань – Машення. С. 416.
30. Ткаченко В. Мокрицький Аполлон Миколайович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 9 : Маяк – Нахичевань. С. 296–297.
31. Гайдук А. А., Ткаченко В. Я., Силіна К. О. Москва (містечтво). *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 9 : Маяк – Нахичевань. С. 388–390.
32. Ткаченко В. Пархоменко Іван. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1962. Т. 10 : Находка – Патріархат. С. 557.
33. Ткаченко В. Погрібняк Микола Степанович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 11 : Патріотизм – Прянощі. С. 285.
34. Ткаченко В. Сиротенко Олександр Іванович. *Українська радянська енциклопедія* : [в 17-ти т.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1963. Т. 13 : Світлякові – Сподумен. С. 144.
35. Ткаченко В. Я. Мотиви народного мистецтва в творчості М. С. Самокиша. *Народна творчість та етнографія*. 1963. № 2. С. 79–84.
36. Н. Самокиш о времени и о себе / публ., предисл. и коммент. В. Ткаченко. *Искусство*. 1963. № 2. С. 63–67 ; № 3. С. 60–63.
37. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 8 : Живопис, графіка, 1847–1850. VIII с., 193 іл., 98 с. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].
38. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касіян]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 2 : Живопис, графіка, 1847–1850. 94, [4] с., [193] арк. репрод. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].
39. Шевченко Т. Повне зібрання творів : в 10 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Державний музей Т. Г. Шевченка ; редкол. : О. І. Білецький [та ін.]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 10 : Живопис, графіка, 1857–1861. X с., 129 іл., 176 с. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].
40. Шевченко Т. Г. Мистецька спадщина : у 4 т. / Акад. наук УРСР, Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ; Держ. музей Т. Г. Шевченка ; [редкол. : О. І. Білецький та ін., відп. ред. В. І. Касіян]. Київ : Вид-во АН УРСР, 1963. Т. 4 : Живопис, графіка, 1857–1861. 174 с., [129] арк. репрод. [В. Я. Ткаченко – авторка коментарів].
41. Ткаченко В. Я. Николай Семенович Самокиш. Жизнь и творчество, 1860–1944. Москва : Искусство, 1964. 131 с. : ил.
42. Ткаченко В. Я. Николай Семенович Самокиш (Жизнь и творчество) : автореф. дисс. ... канд. искусствовед. / АН УССР, Секция обществ. наук. Киев, 1964. 19 с.
43. Афанасьев В. А., Ткаченко В. Я. Станковий живопис. *Історія українського мистецтва* : в 6 т. / Ін-т мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського АН УРСР ; голов. редкол. : М. П. Бажан (голов. ред.) [та ін.]. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1968. Т. 6 / ред. т. : Ю. Я. Турченко (відп. ред.), Б. С. Бутник-Сіверський, М. С. Коломієць. С. 114–184.
44. Ткаченко В., Лашкул З. Искусство периода иностранной интервенции и гражданской войны. *История искусства народов СССР*. Москва : Изобразит. искусство, 1972. Т. 7 : Искусство народов СССР от Великой Октябрьской социалистической революции до 1941 г. С. 183–186.

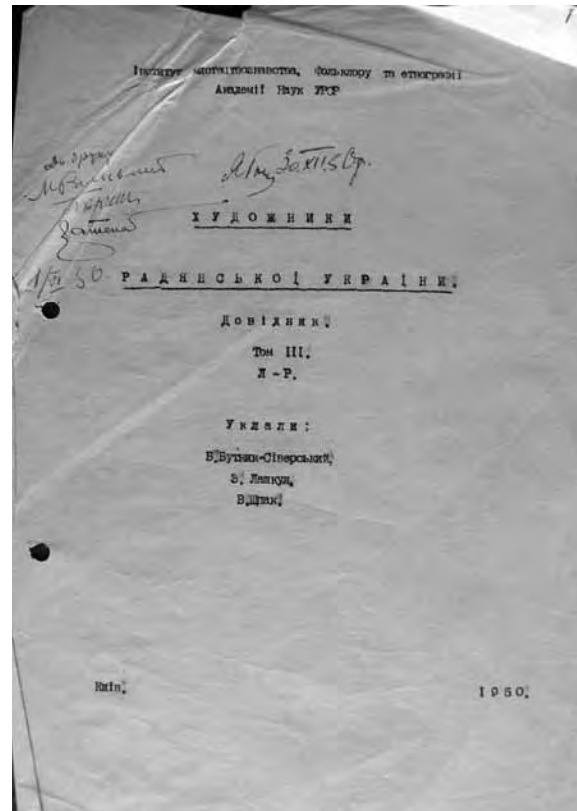
ІРИНА ХОДАК. ЗІНАЇДА ЛАШКУЛ І ВАЛЕНТИНА ТКАЧЕНКО...

Зінаїда Лашкул.
Архів ІМФЕ

Титульний аркуш рукопису бібліографічного покажчика «Українське образотворче мистецтво в журналах «Україна» та «Український науковий збірник» (1914–1932 рр.)». 1945 р. Архів ІМФЕ

Титульний аркуш третього тому довідника «Художники Радянської України». 1950 р. Архів ІМФЕ

ПОСТАТІ

Валентина Шпак (Ткаченко).
1947. Архів ІМФЕ

Рукопис статті про Федора
Деряжного для «Словника сучасних
художників Радянської України».
Архів ІМФЕ

1.

Деряжний Федір Іванович (псевдонім), нар. 5 травня 1914 р. в м. Нові Санжари, того ж району на Північній Буковині в родині селянина - бідняка.

1930 р. закінчує семилітню і дев'ять класів краєвого завідувачем районковою бібліотекою, а 1931 р. вступає до Київського художнього технікуму, де вчиться у худ. К.Ф. Прохвищенка та Т.Т. Козьма.

З закінченням технікуму 1935 р. переходить на південний графологічний Київський художній інститут, де продовжує мистецьку освіту під керівництвом худ. І.Н. Штірлиця, прозв. Ф.Т. Кривецького, потім - прозв. К.Ф. Прохвищенка.

Усе будучи студентом, 1939 р. пише картинку "Сматанні хвилини життям Т.Т. Шевченка" та "Одинець Шевченка в Ореській кріпості" для Київського меморіального музею, а також виконує ілюстрацію "Захист Дармацького монастиря" для історичного музею в Києві.

1940 р. Комітетом в справах мист.

ІРИНА ХОДАК. ЗІНАЇДА ЛАШКУЛ І ВАЛЕНТИНА ТКАЧЕНКО...

Джерела та література

1. Бутник-Сіверський Б. Передмова до довідника «Художники Радянської України». [1954]. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 164. 4 арк.
2. Бутник-Сіверський Б. Словник сучасних художників Радянської України. Проспект програми. 1 червня 1946 року. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 749. 10 арк.
3. Бутник-Сіверський Б. С. Українське мистецтво в «Киевской старине» та «Украине» (1882–1907). Бібліографічний покажчик. Вип. 1. 28 вересня 1945 року. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 59. 214 арк.
4. Бутник-Сіверський Б. С. Українське образотворче мистецтво в журналі «Киевская старина» (1882–1906 рр.). Бібліографічний покажчик. 1956 рік. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 75. 215 арк.
5. Бутник-Сіверський Б. Українське образотворче мистецтво в журналі «Киевская старина» (1882–1906)». Вступна стаття до бібліографічного покажчика. 1956 рік. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 166. 7 арк.
6. Бутник-Сіверський Б., Лашкул З., Шпак В. Довідник «Художники Радянської України». Т. 1–4. 1950, 1955 роки. Відділ образотворчого мистецтва ІМФЕ.
7. Бутник-Сіверський Б., Лашкул З., Шпак В. Словник сучасних художників Радянської України. Від авторів. 1948 рік. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 149. Арк. 1–2.
8. Вольценбург О. Відгук на «Словник сучасних художників Радянської України». 20 березня 1948 року. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 916. 3 арк.
9. Лашкул З. В. Українське образотворче мистецтво в журналі «Україна» та «Українському науковому збірнику» (1914–1932). Бібліографічний покажчик. Вип. 1. 1945 рік. Відділ образотворчого мистецтва ІМФЕ. 110 арк.
10. Лашкул З. Українське образотворче мистецтво в журналі «Україна» та «Українському науковому збірнику» (1914–1932). Бібліографічний покажчик. Вип. 1. 12 липня 1945 року. ІР НБУВ. Ф. 287. Спр. 58. 58 арк.
11. Матеріали до словника мистецтвознавців УРСР [Для службового користування]. Підготували Ю. А. Варварецький, І. М. Кравець, З. В. Лашкул, Д. В. Степовик, В. Я. Ткаченко, Ю. Я. Турченко, О. К. Федорук, В. А. Щербак, В. М. Яринич та бібліограф Т. М. Радзієвська. Відп. ред. Ю. Я. Турченко. 1968 рік. Відділ образотворчого мистецтва ІМФЕ.
12. Особова справа Б. Бутника-Сіверського. 1949–1983 роки. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Ф. 581. Оп. 2. Спр. 609. 57 арк.
13. Особова справа З. В. Лашкул. 1944–1974 роки. ІМФЕ. 99 арк.
14. Особова справа В. Я. Ткаченко. 1947–1965 роки. ІМФЕ. 66 арк.
15. Ткаченко К. Д. Мои воспоминания (штрихи жизни). 2002–2012 роки.
16. Артюхова А. К. О. Трутовський – ілюстратор. А. Артюхова. *Бібліологічні вісти*. 1929. № 2–3. С. 66–83.
17. Артюхова А. К. О Трутовський і Т. Г. Шевченко. Полтава, 1929. 8, [1] с.
18. Артюхова А. Кость Трутовський. *Життя й революція*. 1929. № 4. С. 132–144.
19. Афанасьєв В. Мистецтвознавчі та народознавчі праці Бориса Бутника-Сіверського (До 100-річчя від дня народження). *Народна творчість та етнографія*. 2001. № 5–6. С. 14–18.
20. Білокінь С. На шляхах інституціоналізації : до соціальної історії гуманітарних наук в Україні ХХ ст. У Києві : Вид. О. Ханко, 2009. 39 с. : іл.
21. Бутник-Сіверський Б. Грунтовна монографія. *Літературна Україна*. 1975. 8 серп.
22. Бутник-Сіверський Б. С. До підготовки академічного видання повного зібрання творів Т. Г. Шевченка–художника. *Мистецька спадщина Т. Г. Шевченка*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1959. Вип. 1. С. 3–14.
23. Бутник-Сіверський Б. С. Про вивчення малярської спадщини Т. Г. Шевченка у зв'язку з підготовкою академічного видання його творів. *Вісник Академії наук УРСР*. 1953. № 6. С. 8–13.
24. Вериківська І. Новий етап мистецького шевченкознавства. *Літературна Україна*. 2006. 6 лип.
25. Владич Л. Мистецький геній народу. *Культура і життя*. 1970. 29 жовт.
26. Калениченко Л. П. Відділ образотворчого мистецтва в дні евакуації. *Мистецтво. Фольклор. Етнографія : наук. записки*. Київ : Вид-во АН УРСР, 1947. Т. 1–2. С. 297–299.
27. Калениченко Л. Державний український музей. *Соціалістичний Київ*. 1937. № 5. С. 17–23.
28. Лашкул З. В. Український радянський плакат в роки Великої Вітчизняної війни (1941–1945) : дис. канд. мистецтвознавства. Київ, 1963. 321 с.
29. Матеріали до словника мистецтвознавців УРСР / упоряд.: Н. Ю. Асєєва, Ю. А. Варварецький, І. М. Кравець, З. В. Лашкул [та ін.] ; відп. ред. Ю. Я. Турченко. *Українське мистецтвознавство*. Київ, 1970. Вип. 4. С. 96–127.
30. Мироненко О. Д. Діяльність перших дійсних членів Академії архітектури УРСР у контексті розвитку архітектури першої половини ХХ ст. *Українська біографістика*. 2016. Вип. 14. С. 190–206.
31. Михайлюк П. Плакат у бою. *Україна*. 1963. № 11. С. 14.
32. Подолінний А. М. Лашкул Зінаїда Василівна. *Енциклопедія сучасної України*. Київ, 2016. Т. 16. С. 594.
33. Променицький К. Мистецтво нашого народу. *Молода гвардія*. 1969. 28 черв.
34. Селівачов М. Після війни...: спогади. Київ : Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2015. 591 с., [64] с. іл.
35. Сидоров А. История искусства Украины. *Искусство*. 1971. № 2. С. 68–69.

ПОСТАТІ

36. Строева А. Вивірена зброя. *Радянська Україна*. 1963. 26 січ.
37. Ткаченко В. Я. Миколай Семенович Самокиш (Жизнь и творчество) : дис. канд. искусствовед / АН УССР, Секция обществ. наук. Киев, 1963. 279 с.
38. Трутовський / вступ. ст. А. Артюхової. Харків : Рух, 1931. 23 с., 18 іл. (Серія «Українське малярство»).
39. Ходак І. Восьмий том Повного зібрання творів Тараса Шевченка: спроба реконструкції проекту (1923–1934). *Студії мистецтвознавчі*. 2011. Чис. 2. С. 67–104.
40. Ходак І. Кабінет дослідження дитячої творчості Всеукраїнської академії наук: проблемне поле діяльності. *Студії мистецтвознавчі*. 2015. Чис. 2. С. 67–78.
41. Ходак І. Концепція історії українського мистецтва Данила Щербаківського. *Мистецтвознавство України : зб. наук. пр.* Київ, 2009. Вип. 10. С. 265–275.
42. Ходак І. Наталя Коцюбинська і Кабінет українського мистецтва Всеукраїнської академії наук (з історії вітчизняного мистецтвознавства 1920-х та початку 1930-х років). Київ : ІМФЕ; Харків : Вид. О. Савчук, 2017. 448 с., 114 іл.
43. Художники України : енциклопедичний довідник. Вип. 1 / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. Київ : Інтертехнологія, 2006. 640 с. : іл.
44. Яцюк В. Погвалтований том. *Літературна Україна*. 2006. 8, 22 черв.

References

1. Vernadskyi National Library of Ukraine's Institute of Manuscripts (thereafter – VNLU IM): f. 287, dossier 164, 4 folios: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *A Foreword to the Reference Book «Artists of Soviet Ukraine»*. [1954] [in Ukrainian].
2. VNLU IM: f. 287, dossier 749, 10 folios: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *A Dictionary of Modern Artists of Soviet Ukraine. A Prospectus. June 1, 1946* [in Ukrainian].
3. VNLU IM: f. 287, dossier 59, 214 folios: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *Ukrainian Art in the Journals «The Kyivan Past» and «Ukraine» (1882–1907). A Bibliographic Index. Issue 1. September 28, 1945* [in Ukrainian].
4. VNLU IM: f. 287, dossier 75, 215 folios: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *Ukrainian Fine Arts in the Journal «The Kyivan Past» (1882–1906). A Bibliographic Index. 1956* [in Ukrainian].
5. VNLU IM: f. 287, dossier 166, 7 folios: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *Ukrainian Fine Arts in the Journal «The Kyivan Past» (1882–1906). An Introductory Article to the Bibliographic Index. 1956* [in Ukrainian].
6. BUTNYK-SIVERSKYI, Borys, Zinayida LASHKUL, V. SHPAK. *A Reference Book «Artists of Soviet Ukraine». Vols. 1–4. 1959*. Fine Arts Department of the IASFE.
7. VNLU IM: f. 287, dossier 149, folios 1–2: BUTNYK-SIVERSKYI, Borys, Zinayida LASHKUL, V. SHPAK. *A Dictionary of Modern Artists of Soviet Ukraine. From the Authors. 1948* [in Ukrainian].
8. VNLU IM: f. 287, dossier 916, 3 folios: VOLZENBURG, Oscar. *A Review on «A Dictionary of Modern Artists of Soviet Ukraine». March 20, 1948* [in Ukrainian].
9. LASHKUL, Zinayida. *Ukrainian Fine Arts in the Journal «Ukraine» and «The Ukrainian Scientific Collection» (1914–1932). A Bibliographic Index. Issue 1. 1945*. Fine Arts Department of the IASFE, 110 folios [in Ukrainian].
10. VNLU IM: f. 287, dossier 58, 58 folios: LASHKUL, Zinayida. *Ukrainian Fine Arts in the Journal «Ukraine» and «The Ukrainian Scientific Collection» (1914–1932). A Bibliographic Index. Issue 1. July 12, 1945* [in Ukrainian].
11. TURCHENKO, Yuriy (ed.-in-chief). *Materials for the Dictionary of Art Critics of the Ukrainian SSR* (Restricted edition). Prepared by Yuriy VARVARETSKYI, I. KRAVETS, Zinayida LASHKUL, Dmytro STEPOVYK, V. TKACHENKO, Yuriy Turchenko, Oleksandr FEDORUK, Vasyl SHCHERBAK, Volodymyr YARYNYCH, bibliographer – Tetiana RADZIYEVSKA. Fine Arts Department of the IASFE. 1968 [in Ukrainian].
12. Central State Archives-Museum of Literature and Art of Ukraine: f. 581, inv. 2, dossier 609, 57 folios: Personal file of Borys Butnyk-Siverskyi. 1949–1983 [in Ukrainian].
13. IASFE: 99 folios: Personal file of Zinayida Lashkul. 1944–1974 [in Ukrainian].
14. IASFE: 66 folios: Personal file of V. Tkachenko. 1947–1965 [in Ukrainian].
15. TKACHENKO, K. *My Memories (Characteristic Traits of Life). 2002–2012* [in Ukrainian].
16. ARTIUKHOVA, Adelayida. K. O. Trutovskyi as an Illustrator. *Bibliological Bulletin*. Ukrainian Research Institute of Bibliology, 1929, no. 2–3, pp. 66–83 [in Ukrainian].
17. ARTIUKHOVA, Adelayida. K. O. *Trutovskyi and T. H. Shevchenko*. Poltava, 1929, 8, [1] pp. [in Ukrainian].
18. ARTIUKHOVA, Adelayida. Kost Trutovskyi. *Life and Revolution*, 1929, 4, 132–144 [in Ukrainian].
19. AFANASYEV, Vasyl. Borys Butnyk-Siverskyi's Art Critical and Ethnographic Works (On the Occasion of the Centennial of His Birthday). *Folk Art and Ethnography*, 2001, 5–6, 14–18 [in Ukrainian].
20. BILOKIN, Serhiy. *In the Way of Institutionalization: Towards the Social History of the Humanities in Ukraine in the XXth Century*. Kyiv: Ostap Khanko Publishers, 2009 [in Ukrainian].
21. BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. *A Thorough Monograph. Literary Ukraine*, 1975, August 8 [in Ukrainian].
22. BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. Preparing the Definitive Edition of the Complete Set of Works of Taras Shevchenko as an Artist. In: *The Artistic Heritage of T. Shevchenko*. A Collection. Kyiv: AS of the Ukrainian SSR Publishers, 1959, iss. 1, pp. 3–14 [in Ukrainian].

ІРИНА ХОДАК. ЗІНАЇДА ЛАШКУЛ І ВАЛЕНТИНА ТКАЧЕНКО...

23. BUTNYK-SIVERSKYI, Borys. On Studying T. Shevchenko's Painting Heritage in Connection with the Preparation for Academically Publishing His Works. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 1953, 6, 8–13 [in Ukrainian].
24. VERYKIVSKA, Iryna. A New Stage of the Artistic Shevchenko Studies. *Literary Ukraine*, 2006, July 6 [in Ukrainian].
25. VLADYCH, Leonid. Artistic Genius of the People. *Culture and Life*, 1970, October 29 [in Ukrainian].
26. KALENYCHENKO, Luka. Fine Arts Department at the Time of Evacuation. In: *Art. Folklore. Ethnography: Scientific Proceedings*. Kyiv: AS of the Ukrainian SSR Publishers, 1947, vols. 1–2, pp. 297–299 [in Ukrainian].
27. KALENYCHENKO, Luka. The State Ukrainian Museum. *Socialist Kyiv*, 1937, no. 5, pp. 17–23 [in Ukrainian].
28. LASHKUL, Zinayida. *Ukrainian Soviet Placards during the Great Patriotic War (1941–1945)*. Ph.D. in Art Studies thesis. Kyiv, 1963, 321 pp. [in Ukrainian].
29. TURCHENKO, Yuriy (ed.-in-chief). *Materials for the Dictionary of Art Critics of the Ukrainian SSR*. Compiled by Nataliya ASYEYEVA, Yuriy VARVARETSKYI, I. KRAVETS, Zinayida LASHKUL, et al. In: Zinayida LASHKUL, co-author, *Ukrainian Art Studies*, iss. 4, pp. 96–127 [in Ukrainian].
30. MYRONENKO, Dmytro. Activities of the Earliest Full Members of the Academy of Architecture of the Ukrainian SSR in the Context of Architectural Development of the First Half of the XXth Century. In: Volodymyr POPYK, ed.-in-chief, *Ukrainian Biography Studies*, 2016, iss. 14, pp. 190–206 [in Ukrainian].
31. MYKHAYLIUK, P. Placards in Battle. *Ukraine*, 1963, no. 11, p. 14 [in Ukrainian].
32. PODOLYNNYI, Anatoliy. Lashkul Zinayida Vasylivna. In: Mykola ZHELEZNIAK, executive secretary, *Encyclopedia of Modern Ukraine*, 2016, vol. 16, p. 594 [in Ukrainian].
33. PROMENYTSKYI, Kostiantyn. The Art of Our People. *Young Guard*, 1969, June 28 [in Ukrainian].
34. SELIVACHOV, Mykhaylo. *After the War...: Reminiscences*. Kyiv: Centre for the Study of Monuments and Sites of NAS of Ukraine and the Ukrainian Society for Preserving Historical and Cultural Monuments, 2015, 591 pp., [64] pp., ill. [in Ukrainian].
35. SIDOROV, Aleksey. Art History of Ukraine. *Art*, 1971, no. 2, pp. 68–69 [in Russian].
36. STROYEVA, A. (1963) Checked Weapons. *Soviet Ukraine*, 1963, January 26 [in Ukrainian].
37. TKACHENKO, V. *Nikolay Semyonovich Samokish (Life and Creation)*. Ph.D. in Art Studies thesis. AS of the Ukrainian SSR, Social Sciences Division. Kyiv, 1963, 279 pp. [in Russian].
38. ARTIUKHOVA, Adelayida (prolusion's authoress). *Trutovskiyi*. Kharkiv: Rukh, 1931, 23 pp., 18 ill. (*Ukrainian Painting Art Series*) [in Ukrainian].
39. KHODAK, Iryna. The 8th Volume of the Taras Shevchenko Complete Works: Endeavour to Reconstruct the Project (1923–1934). *Researches of the Fine Arts*, 2011, vol. 2, pp. 67–104 [in Ukrainian].
40. KHODAK, Iryna. The Cabinet of Children's Crafts Studies of the All-Ukrainian Academy of Sciences: A Problem Field of Activity. *Researches of the Fine Arts*, 2015, vol. 2, pp. 67–78 [in Ukrainian].
41. KHODAK, Iryna. Danylo Shcherbakivskyi's Concept of Ukrainian Art History. In: Andriy CHEBYKIN, editorial board's chief, *Art Research of Ukraine: Collected Scientific Papers*, Kyiv, National Academy of Arts of Ukraine; Modern Art Research Institute, 2009, iss. 10, pp. 265–275 [in Ukrainian].
42. KHODAK, Iryna. *Natalia Kotsiubynska and the Cabinet of Ukrainian Art of the All-Ukrainian Academy of Sciences (From the History of National Art Criticism in the 1920s to Early 1930s)*. Kyiv: IASFE; Kharkiv: O. Savchuk Publishers, 2017, 448 pp., 114 ill. [in Ukrainian].
43. LABINSKYI, Mykola (author-compiler). *Artists of Ukraine: An Encyclopedic Reference Book*. National Academy of Arts of Ukraine; Modern Art Research Institute. Kyiv: Intertekhnolohiya, 2006, iss. 1, 640 pp., ill. [in Ukrainian].
44. YATSIUK, Volodymyr. An Outraged Volume: We Have Argued For a While, Yet Things Are Still Where They Started: [A Debate on T. Shevchenko's Artistic Heritage]. *Literary Ukraine*, 2006, August 24, p. 4 [in Ukrainian].

SUMMARY

2019 is the year of commemorating the centenary of birthdays of two former research fellows at Fine Arts Department of the M. Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology (NAS of Ukraine) – Zinayida Vasylivna Lashkul (1919–1998) and Valentyna Yakivna Tkachenko (née – Shpak) (1919–1993). This reputable date incites not only to pay honour to these persons whose jubilee are celebrated, with making mention of their research creation, but also to describe the large-scale composite projects prepared yet only partly issued by the Department in the 1940s to 1960s, and at the same time, to more distinctly outline courses of science development, as well as the anthropology of academic life. In the mid-1940s, Z. Lashkul joined the composite topic *Bibliography of Ukrainian Fine Arts*, i.e. compiled the first index of the series by working out *Ukraine* journal and the *Ukrainian Scientific Collection* for 1914–

НОСТАТИ

1932. Throughout the latter half of the 1940s to 1950s, Z. Lashkul and V. Tkachenko, along with the head of Fine Arts Department B. Butnyk-Siverskyi, have prepared the four-volume *Dictionary of Soviet Ukraine's Modern Artists* (reference book *Artists of Soviet Ukraine*), which regardless of its ideological bent, hitherto has no analogues in domestic artistic lexicography relative to the bibliographical and partly biographical fullness. Unfortunately, both projects have not been published. Simultaneously in the 1950s, both researchers took an active part in annotating the seventh to tenth volumes (the so-called artistic heritage) of the Complete Works of T. Shevchenko. In the 1960s, they assisted in the preparation of the *Materials for the Dictionary of the Ukrainian SSR's Art Critics*, which by its level considerably yielded to previous composite works, as well as wrote several chapters on Soviet art for the six-volume *History of Ukrainian Art* and *The History of Art of the USSR Peoples*. As to individual interests of the researchers, Z. Lashkul chiefly developed the themes of Soviet placards, works of I. Yizhakevych and K. Trutovskyi, while V. Tkachenko treated Ukrainian folk art and artistic industry, as well as the creation of M. Samokysh. Although works of both the researchers are marked with ideological clichés of Soviet times, their source-study component are of inexhaustible importance for science.

Keywords: Zinayida Lashkul, Valentyna Tkachenko, Fine Arts Department, bibliography, dictionary of artists, Taras Shevchenko's art heritage.